

**YEZİD'E KARŞI
ALTERNATİF HALİFE ARAYIŞI:
ABDULLAH b. ZÜBEYR (r.a.)
ve
HİLÂFETİ**

Dr. Aydın BAYRAM

© Copyright 2020

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, man-yetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-939-7

Kitap Adı

Yezid'e Karşı Alternatif Halife Arayışı: Abdullah b. Zübeyr (r.a.) ve Hilâfeti

Yazar

Aydın BAYRAM

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

25465

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

Bisac Code

REL102000

DOI

10.37609/akya.498

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

Kıymetli eşim ve çocuklarıma.

Dr. Aydın BAYRAM

1980 yılında Erzurum’ da dünyaya gelen yazar, 14 yaşında Erzurum-İlca Müftülüğü’ne bağlı Yavuz Selim Kur’an Kursu’nda hafızlığını tamamladıktan sonra 1993-94 Eğitim-öğretim döneminde Erzurum İmam-Hatip Ortaokulu ve Lisesi’ne devam etti. 2005 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamlayan Aydın Bayram, 2007 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi bursunu kazanarak İngiltere’ye yüksek lisans ve doktora yapmak için gitti. 2008 yılında Leeds Üniversitesi, İlahiyat ve Dini Araştırmalar bölümünde Din ve Toplum Hayatı dalında yüksek lisans, 2013 tarihinde yine aynı üniversitenin Bilim Tarihi, Din ve Felsefe Okulu’nda “Birleşik Krallıktaki Müslüman Diasporada Sünni Müslümanların Dindarlığı: Leeds’teki Camiler Karşılaştırıldı” adlı teziyle doktora unvanını alarak yurda dönüp, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görevine başladı. Yaklaşık 2 yıl bu üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra 2015 yılında Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne Yardımcı Doçent olarak atandı. Halen bu fakültede Kelam ve İslam Mezhepleri anabilim dalında öğretim üyesi olarak akademik kariyerine devam eden yazar, Temel İslam Bilimleri Bölüm başkanlığı ve Dekan yardımcılığı görevlerini yürütmektedir.

Dr. Bayram’ın araştırmaları İslam mezhepleri tarihi ve çağdaş İslam hareketleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Yazarın daha önce İngilizce olarak yayımlanmış Shi’ism in the Middle East: A short Introduction ve Sunni Muslim Religious Life in Britain adlı kitapları; çeşitli akademik dergilerde yayımlanmış Türkçe ve İngilizce makaleleri bulunmaktadır.

Artvin Çoruh Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Hopa Yerleşkesi,
Hopa/Artvin.
aydinbayram@artvin.edu.tr
dadasbayram@hotmail.com

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda İslam tarihinin ilk asrında ortaya çıkan siyasî ihtilaflardan biri olan Abdullah b. Zübeyr (r.a.) meselesini ele aldık. Cennetle müjdelenen sahabilerden ve peygamberimizin (s.a.s.) “benim havarım” dediği Zübeyr b. Avvam’ın (r.a.) oğlu olan Abdullah, hicretin ilk yıllarında dünyaya gelmiş ve Müslümanlar onun doğumunu tekbir getirerek kutlamışlardır. Annesi kadın sahabilerin önde gelen isimlerinden Esmâ bt. Ebi Bekir olan Abdullah, çocuk yaşta Hz. Muhammed’e (s.a.s.) biat etmiş, teyzesi Hz. Aişe vasıtasıyla da Hz. Muhammed’in yakın çevresinde olma fırsatını yakalamış bir sahabedir.

Bizi bu çalışmaya teşvik eden saiklerin başında Abdullah b. Zübeyr’in (r.a.) yaklaşık on yıl gibi uzun bir zaman zarfında kendisini halife olarak tavsif etmesine ve İslam devletinin sınırları içinde bulunan civar beldelerden (Hicaz, Irak, Horasan, Yemen ve Şam’ın bazı kesimleri) biat almasına rağmen onun halifeliğinin ve kurmuş olduğu devletin neredeyse tarih kitaplarında hiç bahsinin geçmemesi gelmektedir. Sanki Abdullah b. Zübeyr (r.a.) sözde meşrû halife gibi duran Yezid’e biat etmeyerek isyan başlatmış ve Emevîler aleyhine bir isyan hareketi yürütmüş gibi aktarılması ya da bu şekilde algılanılması da bizim bu çalışmayı ele almamıza büyük katkı sağlamıştır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki tarihi araştırmalarda her zaman gözden kaçan birtakım bilgi ve verilerin olduğu bir gerçekliktir. İşin ilginç ve en zor tarafı da günümüzden bakarak bu olayları kronolojik olarak veya tarih biliminin metodolojisiyle olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde ve tarihi vesikalara bakarak incelemeye çalışmaktır. Bu tarz çalışmalar yapılırken genel çerçeve içerisinde ortaya çıkan resmin bütününde önemli parçaların eksik olduğunu da pek çok tarihçi ifade etmektedir.

Özellikle Emevi ailesinin devlete hakim olmasıyla ve bu otoritenin elden gitmemesi için gereken ne varsa yapıldığı o zamana kadar geliştirilen yönetimle ilgili sahabe icmasının terkedildiğini de tarihi kaynaklar bizlere bildirmektedir. Bizim konu edindiğimiz kişi ve olayları burada aktarırken elimizden geldiğince o zamanın şartları altında gerçekleşen olayları anlamaya ve aktarmaya çalıştık. Ancak tarih kitaplarında genellikle Yezid'e biat etmeyerek Ka'be'ye sığınan Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) ona biat etmemekte direnmesi, bunun Ka'be'nin kuşatılmasına hatta mancınıklarla taşla tutulup yakılmasına kadar olayın gitmesinin yegane sebebinin de sanki Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) inat ve ısrarıymış gibi bir algı oluşturulması da çok masum görünmemektedir. Nihayetinde ele aldığımız kişi - Abdullah b. Zübeyr (r.a.)- bir sahabedir. İbadetlere olan düşkünlüğü, dindarlığı ve salih kişiliğiyle meşhur olması, Hz. Osman zamanında Kur'an'ı Kerim'in istinsâhında görev yapan komisyon üyelerinden biri olması, aynı zamanda İslam fıkında pek çok meselede kendilerine müracaat edilen 'abâdile' kavramıyla nitelendirilen Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Amr. b. el-Âs (r.a.) gibi kişilerden olması, inandığı ve savunduğu bu yolda öldürülmüş olması gibi pek çok meziyetiyle öne çıkan bu sahabenin başlatmış olduğu hareketin yönetime karşı isyan şeklinde nitelendirilmesi üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gereken bir husustur.

Araştırmamız boyunca özellikle bu konu hakkında yeteri kadar bilgi olmaması, var olan bilgilerin de bu konu hakkında detaylardan bahsetmemesi karşımıza çıkan olumsuzluklar olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmayı planlarken kendisine her seferinde danıştığım rehberliğini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut'a, yine zaman zaman bana yol gösteren ve çalışmam için gerekli teşvik ve motivasyonu sağlayan dekanımız Prof. Dr. Nebi Gümüş'e, bana kütüphanelerini açan mesai arkadaş-

larım Dr. Öğr. Üyesi Cafer Genç ve Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Poyraz'a teşekkür ederim. Son okumayı yapan değerli eşim Derya Bayram'a da ayrıca teşekkür ederim.

Bu çalışmamızın akademik sahaya katkı sağlayacağını ve bu konuyla ilgili başka bakış açılarıyla yapılacak çalışmalara ışık tutacağını kanaatindeyim. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

25 Şubat 2020
Hopa/Artvin

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: Oğlu
bk.	: Bakın
bt.	: Kızı
c.	: Cilt
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
ibn	: Oğlu
krş.	: Karşılaştır
m.	: Miladî
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh/anha/anhuma/anhum (Tekil, ikil, müennes ve çoğul kiplerine göre metinde gereken yerde uygulanmıştır.)
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
t.y.	: Tarih yok
v.b.	: Ve benzeri
v.s.	: Ve sâire

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
İslam'da yönetim şekli: Kavramsal çerçeve ve analiz.....	7
İmamet- hilafet:	9
İslam'da hilafete (iktidâra) gelme şekilleri:	13
a) Seçimle iktidara gelme:.....	13
b) Vasiyet veya tayinle iktidara gelme:	15
c) Şûra kararıyla iktidara gelme:	17
d) Savaşla iktidara gelme (tegallub yoluyla):.....	20
Hilafetin meşruiyeti meselesi:.....	22
Biat:.....	23
Kureş kabilesine mensup olma:.....	28
Hilafetin verasete dönüşmesi ve saltanat olması	32
Muaviye b. Ebi Süfyan'ın çabası	33
Sonuç:.....	38
 İKİNCİ BÖLÜM.....	 39
Abdullah b. Zübeyr (r.a.) ve Hilafet Mücadelesi	39
Hayatı, ilmî şahsiyeti ve hilafetle ilgili görüşleri:.....	39
Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini ilan etmesini hazırlayan sebepler	42
a) Muaviye b. Ebi Süfyan'ın vefatı ve Yezid'in halife olması:.....	43
b) Hz. Hüseyin'in Kerbelâda katledilmesi	44
c) Harre olayı (682-3)	47
d) Mekke Muhasarası ve Yezid b. Muaviye'nin ölümü (683-4)	49
Abdullah b. Zübeyr'in Halifelik iddiası	52
Abdullah b. Zübeyr'in biat alma girişimleri ve halifeliğini kabul eden coğrafya:.....	54
Abdullah b. Zübeyr'in hilafetine karşı çıkanlar ve siyasi gerekçeleri:.....	58

Emevîler	58
Hariciler	60
Muhtar es-Sakafî ve Muhammed ibnu'l Hanefiyye:.....	63
İkinci kez Mekke'nin muhasara altına alınması ve Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi (692)	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	77
Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) halifeliğinin meşruiyeti meselesi.....	77
Abdullah b. Zübeyr'in çağdaşı olan sahabe ve tabiundan önde gelen kişilerin onun halifeliği hakkındaki görüşleri	77
Esma bt. Ebi Bekir (ö.73):	78
Abdullâh b. Amr b. el-Âs (ö. 65/684-85)	81
Abdullah b. Abbas (r.a) ö.68/687-8.....	81
Abdullah b. Ömer (r.a) ö.73/693.....	83
Muhammed ibnu'l-Hanefiyye (r.a.) (ö.81/700):.....	87
Ebû Berze el-Eslemî (r.a.) ö. 65/685	90
Hasan el-Basri (ö. 110/728)	90
Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre imamet/hilâfet meselesi ve imamda bulunması gereken vasıflar	91
1) Eş'arî ekolüne göre imamet meselesi ve imamda bulunması gereken şartlar:	92
a) Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî (ö.403/1013)	93
b) Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nisâbü'rî (ö. 406/1015)	94
c) İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü'rî (ö. 478/1085)	94
d) Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Amidî (ö. 631/1233).....	95
e) Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286).....	97

f) Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî (ö. 756/1355).....	98
g) Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390).....	98
2) Mâturidî ekolüne göre imamet meselesi ve imamda bulunması gereken şartlar:.....	100
a) Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevî (ö. 493/1100)	101
b) Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefî (ö.508/1115).....	104
c) Ebû Muhammed Nuruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sabunî (ö.580/1184)	104
d) Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî (ö. 691/1292).....	105
Değerlendirme ve sonuç: Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) halifeliği meşru muydu?	106
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	117
İNDEKS	123

KAYNAKÇA

- Amidi, Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b Muhammed b Salim. *Gayetü'l-me-ram fî ilmi'l-kelam*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 2004.
- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam tarihi-3 (Emeviler dönemi)*. İstanbul : Ensar Neşriyat, 2008.
- Apak, Adem. *Asabiyet ve erken dönem İslam siyasi tarihindeki etkileri*. İstanbul : Düşünce Kitabevi, 2004.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer. *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*. Kahire : Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1987.
- Atvan, Hüseyin. *el-Fukaha ve'l-hilafe fi'l-asri'l-Ümevi*. Beyrut : Dârü'l-Cil, 1991.
- Avcı, Casim. "Hilafet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 539-546. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Ayar, Ali Rıza. *Abdullah bin Zübeyr ve Halifeliği*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1988.
- Aycan, İrfan. "Emeviler Döneminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: Abdullah B. Zübeyr (622-692)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (2005): 1. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000510.
- Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan*. Ankara: Ankara Okulu, 2010.
- Aycan, İrfan - Sarıçam, İbrahim. *Emeviler*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Bakıllani, Ebû Bekr Muhammed b Tayyib b Muhammed Basri. *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail*. Beyrut : Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1986.
- Bebek, Adil. *Habbazi, kelami görüşleri ve el-Hadi adlı eseri*. İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2006.
- Belâzürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b Yahyâ b Cabir. *Kitabu Ansab al-asraf*. Beyrut/ Lübnan: Daru'l Fikr, 1996.
- Belazürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b Yahyâ b Cabir. *Ensâbü'l-eşraf = Ansab al-asraf*. Beyrut: Beyrut : Klaus Schwarz Verlag, 2002.
- Belazürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b Yahyâ b Cabir. *Ensâbü'l-eşraf = Ansab al-asraf: Benu Abd Şems*. Beyrut: el-Ma'hedü'l-Almani li'l-Ebhasi's-Şarkiyye [Orient-Institut Beirut], 2009.
- Beyzâvî, Kâdı. *Tavâli'u'l-Envâr = kelam metafiziği: (metin-çeviri)*. Trc. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar. İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

- Canikli, İlyas. “Siyasi Kültürde Saltanata Dayanak Kabul Edilen Riva-yet Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/1 (10 Kasım 2014): 265-295.
- Cüveyni, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveyni et-Tâi en-Nisâbü'rî. *Ğiyasu'l umem fi iltiya-si'z-Zûlem*. İskenderiyye: Daru'd-da'veh, 1400.
- Çakan, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. “Abdullah b. Abbas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 76-79. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Çetin, Maksut. *Mâturidîliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*. Doktora, Atatürk Üniversitesi, 2013.
- Çubukçu, Asri. “Ebu Ubeyd es-Sakafi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 249. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Demircan, Adnan. *İslam tarihinin ilk asrında iktidar mücadelesi*. İstanbul : Beyan Yayınları, 1996.
- Ebu Abdullah Nu'aym b. Hammad el-Mervezî. *Kitabu'l fiten*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü't-Tevhid, 1412.
- Ezraki, Ebü'l-Velid Muhammed b Abdullah. *Ahbâru Mekke'te'l-Müşerre-fe*. Göttingen : Medresetü'l-Mahruse, 1858.
- Fakihi, Ebû Abdullah Muhammed b İshak b el-Abbas. *Ahbâru Mekke fi kadimü'd-dehr ve hadisih*.
- Fayda, Mustafa. “Âişe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Halife b. Hayyat, Ebu Amr eş-Şeybani. *Tarihu Halife b. Hayyat*. : t.y.
- Hasan, Hasan İbrahim. *Siyasi-dini-kültürel-sosyal İslam tarihi : (1-132/622-750): Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatı-Hülefa-i Raşidin-Emeviler*. Trc. Sadrettin Gümüş - İsmail Yiğit. İstanbul : Kayıhan Yayınevi, 1985.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. “İslamda İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (1979): 121-213. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000575.
- Hayyat, Ebu Amr eş-Şeybani Halife b. *Tarihu Halife b. Hayyat*. Trc. Abdulhalik Bakır. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001.
- Heysemi, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b Ebî Bekr b Süleyman. *Gaye-tü'l-maksad fi zevaidi'l-müsned*. Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Asakir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddin Ali b Hasan b Hibetullah. *Tehzibu Tarihu İbn Asakir = Tehzibu Tarihi İbn Asakir*. : t.y.
- İbn Furek, Ebû Bekr Muhammed b Hasan b Furek el-Ensâri. *Mücerred makalatış-şeyh Ebi'l-Hasan el-Eşâri*. Kahire: Dâru'l-Mektebe es-Sa-kafe ed-diniyye, 2005.

- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b Muhammed. *Mu-kaddime*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul : Dergah Yayınları, 1982.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. II Cilt. Lübnan: Beytu'l-efkar ed-duveliyye, 2004.
- İbn Sad, Ebû Abdullah Muhammed b Sa'd b Menî' Zühri. *Kitâbü't-Tabakati'l-kebir = et-Tabakati'l-kübra*. Kahire : Mektebetü'l-Hanci, 2001.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim. *el-kamil fi't-tarih*. Beyrut/ Lübnan: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim. *el-Kamil fi't-tarih*. Lübnan: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2012.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim. *İslam tarihi : el-kamil fi't-tarih tercümesi*. İstanbul : Bahar Yayınları, 1986.
- İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar. *el-Muçemü'l-vasit*. İstanbul : Çağrı Yayınları, t.y.
- İci, Ebü'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b Ahmed b Abdülgaaffar el-. *el-Mevakıf fi ilmi'l-kelam*. Beyrut: A'lemu'l-kütüb.
- Kallek, Cengiz. "Biat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 121-125. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullâh b. Amr b. el-Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 85-86. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Lalekai, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b el-Hasan b Mansur et-Taberi. *Şerhu Usuli i'tikadi ehli's-sünne ve'l-cemaa mine'l-kitâb ve's-sünne ve ic-mai's-sahabe ve't-tabiin min ba'zihim*. Riyad : Daru Taybe.
- Lehham, Macid. *Abdullah b. ez-Zübeyr : el-aizu bi-Beytillahi'l-Haram*. Dımaşk : Dârü'l-Kalem, 1995.
- M. Yaşar Kandemir. "Abdullâh b. Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 126-128. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Magribi, Abdurrahman b Muhammed b Haldun el-Hadrami el-. *Târihu İbn Haldun = Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtade ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevîs-sultani'l-ekber*. Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979.
- Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Habîb Basrî. *el-Ahkamü's-sultaniyye : İslamda hilafet ve devlet hukuku*. Trc. Ali Şafak. İstanbul : Bedir Yayınevi, 1976.
- Mustafa Öz - Avni İlhan. "İmâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 201-203. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Nesefi, Ebü'l-Muin en-. *Matüridi akaidi : (Bahrü'l-kelam tercümesi)*. İstanbul : Gelenek Yayıncılık, 2010.
- Nesefi, Ebü'l-Muin Meymun b Muhammed b Muhammed el-Hanefi. *Tebşiratü'l-edille fi usulî'd-din*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2011.

- Öz, Mustafa. "Muhammed ibnü'l Hanefiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 537-539. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- Özcan, Azmi. "Hilafet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 546-553. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Özel, Ahmet. "Malik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 506-513. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Pezdevi, Ebü'l-Yüsr Muhammed b Muhammed b Hüseyin. *Usulü'd-din*. Kahire : Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.
- Raşit Küçük. "abadile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 7. İstanbul, 1988.
- Saati, el-Benna Ahmed b Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fethü'r-rabbanî li-tertibi Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeyban; Bulûgü'l-emani esrari'l-fethi'l-rabbani*. Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1976.
- Sabuni, Ebû Muhammed Nuruddin Ahmed b Mahmûd b Ebi Bekr. *Matürîdiye akaidi = el-Bidaye fi usuli'd-din*. Trc. Bekir Topaloğlu. Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı, 1982.
- Sağıroğlu, Ekrem. Hz. Ömer. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Sallabi, Ali Muhammed Muhammed es-. *Hilafetu emiri'l-mü'minin Abdullah b. ez-Zübeyr*. Kahire : Darü't-Tevzi' ve'n-Neşri'l-İslamiyye, 2006.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Emeviler dönemi : hilafetten saltanata*. İstanbul : Beyan Yayınları, 1990.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların tarihi (Örnek halifeler-Emeviler dönemi)*. İstanbul : Beyan Yayınları, 2014.
- Sönmez, Abidin. *Şura ve Rasûlullah'ın müşaveresi*. İstanbul : İnkılap Yayınları, 1984.
- Şaşa, Mehmet. "İmam Mâturîdî'nin Siyaset Anlayışında Öne Çıkan Yönetim İlkeleri". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2018): 309-344. <https://doi.org/10.18403/emakalat.441509>.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*. Kahire : Matbaatü'l-İstikame, 1939.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Tarihü't-taberi : Tarihü'r-rusul ve'l-müluk*. 2. Kahire: Dârü'l-Maarif, 1962.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Tarihü't-taberi : Tarihü'r-rusul ve'l-müluk*. Kahire: Dârü'l-Maarif, 1987.
- Taftazani, Sadeddin-i. *Şerhu'l-Akaid*. Trc. Talha Hakan Alp. İstanbul: Yasin Yay., 2008.
- Teftazani, Sâdeddin Mesud b Ömer b Abdullah. *Şerhü'l-makasid*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Uçar, Şahin. *Tarih felsefesi açısından İslam'da mülk ve hilafet : Medine'yi yeniden kurmak*. İstanbul : İz Yayıncılık, 1996.

- Uludağ, Süleyman. *İslam-siyaset ilişkileri*. İstanbul : Dergah Yayınları, 2008.
- Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sukutu*. Trc. Fikret Işıltan. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.
- Wellhausen, Julius. *İslamiyetin ilk devrinde dini-siyasi muhalefet partileri*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ebû Hanife". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 131-143. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdullah b. ez-Zübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 145-146. İstanbul, 1988.
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman. *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*. Ed. Beşşar A. Maruf. Beyrut/ Lübnan: Daru'l-Ğarb al-İslami, 2003.
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman. *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm : ahdü'l-hulefai'r-raşidin*. Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1987.
- Zehebi, Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1982.
- Zehra, Muhammed Ebu. *İslamda itikadi-siyasi ve fıkhi mezhepler tarihi*. İstanbul : Şura Yayınları, 1993.